

Миона Гајић*

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Јасна Хрнчић**

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Марија Вучинић Јовановић***

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

УСЛУГЕ У ЗАЈЕДНИЦИ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ СА ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ И У СУКОБУ СА ЗАКОНОМ: ИДЕЈА И РЕАЛИЗАЦИЈА ДНЕВНОГ БОРАВКА****

Сажетак

Друштвене промене крајем прошлог века су довеле до наглог пораста броја проблема у понашању и сукоба са законом деце и младих, које не прате одговарајуће мере друштвене заштите. У заштити ове деце и младих се преплићу правосудни систем и систем социјалне заштите. Бројна истраживања указују на ефикасност и праведност мера и услуга у заједници за ову групу, а неопходност

* Имејл- адреса: miona.gajic@fpn.bg.ac.rs.

** Имејл-адреса: jasna.hrncic@fpn.bg.ac.rs.

*** Имејл-адреса: marija.vucinic@fpn.bg.ac.rs.

**** Парцијални резултати истраживања представљени су на конференцији: Гајић, Миона и Јасна Хрнчић 2022. Одрживост услуге дневног боравка за децу и младе са проблемима у понашању. 27. Октобарски сусрети у социјалној заштити: „Друштвене кризе, прилагођавање, развој” 24–25.10.2022, Ниш, Република Србија. / Рад је финансијски подржан Планом научно-истраживачког рада који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

њиховог развијања је уткана и у међународне инструменте. Услуга дневног боравка има посебно место у Закону о социјалној заштити, а услуга дневног боравка за децу и младе са проблемима у понашању (ДБДМПП) у тзв. Малолетничком закону. Заснована је на концепту људских и дечјих права, плурализма услуга и екосистемској перспективи. Циљ рада је сагледавање актуелне ситуације у реализацији услуге дневног боравка за децу и младе са проблемима у понашању и потреба за даљим развојем. Услед вишегодишњег тренда опадања броја ДБДМПП истраживање је реализовано 2022. године међу пружаоцима услуге у једина два активна лиценцирана ДБДМПП, у Бору и Крагујевцу. Резултати анкете и интервјуа показују важност останка деце и младих у њиховом природном окружењу, партиципације њих и њихових породица у сваком кораку реализације услуге, адекватне обуке стручњака, борбе против предрасуда због којих они не добијају заштиту која им је потребна и развијања механизма одрживости њеног квалитета и ефикасности. Показује се недостатак системског решења за развијање и одрживост ове услуге, која је често препуштена пројектном финансирању.

Кључне речи: услуге у заједници, дневни боравци, деца и млади са проблемима у понашању, сукоб са законом

УВОД

Након посткомунистичке „блокиране трансформације” социјалног модела у Републици Србији (РС) крајем прошлог века, уследио је низ демократских промена и период „деблокиране трансформације” (Mihajlović-Babić i Pantelić 2019, 325–343). Овај период је обележио низ унутрашњих (политичка нестабилност, промене владе, проблеми приватизације) и спољашњих фактора (светска економска криза 2008. године). Капиталистичка тржишна привреда донела је нове социјалне ризике – повећање незапослености и социјалне несигурности, нестабилност породичне структуре и пораст различитих облика неприлагођених понашања. Актуелни социјални модел наше државе је хибридни, јер има одлике и корпоративног и либералног модела. Систем социјалног осигурања почива на идејама корпоративног модела. Садашњи систем

социјалне заштите одликује либерализација, посебно приметна у увођењу тржишне економије, приватизацији, плурализацији услуга и њених пружаоца, као и у редукцији и структурализацији права из система социјалне заштите. Права из система социјалне заштите се тако односе само на најсиромашнији део становништва и обезбеђивање традиционалних социјалних ризика попут старости, болести, незапослености и инвалидности (Mihajlović-Babić i Pantelić 2019, 338). Пакети реформских мера социјалне политике су били усмерени на њену децентрализацију, као и деинституционализацију система социјалне заштите уз што веће учешће невладиног сектора у пружању услуга, и јачање партнерства између државе и цивилног друштва (Lakićević 2011, 107–127). Модернизација система социјалне заштите обухватала је домен новчаних трансфера као и домен услуга социјалне заштите (Mihajlović-Babić i Pantelić 2019, 336) са циљем подизања стандарда у стручном раду и успостављања децентрализације (Perišić 2011, 489).

Друштвене промене крајем прошлог века су довеле до наглог скока броја проблема у понашању и сукоба са законом деце и младих. Њихова специфичност је да се код њих преплићу процеси, мере и услуге правосудног система и система социјалне заштите. У њиховој социјалној заштити нагласак је на редефинисању стандарда услуга и њених функција заснованих на правима и најбољем интересу детета, плурализму услуга, партиципацији корисника, деинституционализацији, учешћу социјалних служби и других институција локалне заједнице, раном препознавану деце у ризику, превенцији и пружању помоћи родитељима (Jugović, Žunić, Pavlović i Brkić 2009, 661).

Услуге у заједници полазе од еколошко-системске перспективе, која наглашава да је развој и функционисање обликовано континуираним интеракцијама са околином и одређено доступним ресурсима (Hrnčić 2009). Интервенције у природном окружењу појединца могу допринети превенцији даљих проблема, лакшем одрастању и транзицији младе особе у одрасло доба и њеној ефикаснијој интеграцији (Hrnčić i dr. 2010a; Ferrer-Wreder 2014).

Бројна истраживања су потврдила значај пружања услуга у заједници. Државни институт за јавну политику Вашингтона је пронашао знатан број ефикасних програма третмана за малолетне преступнике и њихове породице, чија је заједничка карактеристика била да се одвијају у заједници (Drake, Aos and Miller 2009, 170–176).

Програм дневног лечења у заједници АМИкидс (AMIkids) на Флориди (САД) за децу у ризику и оне који су починили кривично дело (N=1083) је постигао значајно ниже стопе рецидивизма у периоду од једне године после завршетка програма у поређењу са контролном групом младих из резиденцијалних установа (N=1.083) (Early, Ryon, Hand and Blankenship 2004, 32–36). Евалуација програма у заједници СНДП (SNDP) (Тексас, САД) за децу и младе узраста од 10 до 17 г. који имају „дуалне проблеме” – проблеме са менталним здрављем и са законом, показала је мањи број поновних хапшења током једне године након програма (N=148; 63 хапшења мање на 100 младих) у поређењу са контролном групом (Cuellar, McReynolds and Wasserman 2006, 202–204). Диверзиони програм за адолесценте, који је укључивао бихејвиорално уговарање са кључним актерима, самозаступање, укључивање породице, волонтера и стручних помагача, показао је знатно мању стопу рецидивизма код корисника (22%) од оних који су само судски процесуирани (34%) (Smith et al. 2004, 29–47). Значајна редукција криминалне активности у односу на контролну групу се показује и код корисника аустралијског програма у заједници ЕУОП (EYOP) (N=319), који подразумева кратке интервенције од стране полицајаца и других професионалаца ради повезивања младих са пружаоцима услуга у заједници (Luebbers et al. 2019). Правилно имплементиран менторски програм у заједници Старији брат, старија сестра (Big Brother, Big Sister, САД) може довести до побољшања школског успеха и психосоцијалног развоја и до смањења деликвенције и злоупотребе психоактивних супстанци (ПАС) (Joseph et al. 1995).

У складу са савременим научним сазнањима и низ међународних инструмената за малолетничко правосуђе истиче значај услуга у заједници и партиципацију деце у сукобу са законом: Стандардна минимална правила Уједињених нација за малолетничко правосуђе (1985), Конвенција Уједињених нација о правима детета (1989), Стандардна минимална правила Уједињених нација за мере алтернативне институционалном третману (1990).

Наведени научни докази и правни инструменти у сам фокус стављају, осим пружања услуга у заједници, и успостављање колаборативног односа између деце и младих и релевантних система током њиховог целокупног третмана. Укљученост и сарадња деце и младих са локалном заједницом развија осећање припадности, социјалне вештине и социјалне везе, оснажује их за независан живот

у заједници, промовише грађанске вредности, повећава социјалну инклузију и потпомаже развој резилентности, поготово код особа који живе у изразито дисфункционалним породицама (Franklin and Sloper 2006). Партиципација деце у сукобу са законом у креирању индивидуалног плана заштите повећава примереност предложених корака и мера, информисаност детета и његово придржавање договореног.

Различите земље су на различите начине развијале плурализам и доступност услуга у заједници за децу и младе са проблемима у понашању. Влада Велике Британије (GOV.UK n.d.) ангажује Тимове за малолетне преступнике (*Youth offending teams*) који спроводе локалне програме превенције криминала, помажу младима и њиховим породицама током кривично-правног поступка, надгледају извршење мера у заједници и контактирају са малолетницима лишеним слободе (граница кривичне одговорности је 10 година). Аустралијска Служба за подршку малолетницима у заједници (*Youth Justice Community Support Service* у Викторији, *Youth Justice Community Offices* у Новом Велсу) помаже у заустављању преступа, коришћењу услуга локалне заједнице, у развоју независности деце и младих, отпорности, у повезивању са породицом, едукацији и запошљавању (граница кривичне одговорности је 10 година) (NSW Government n.d.; Victoria State Government n.d.). У Шведској је систем социјалне заштите високо укључен у заштиту малолетних преступника, дајући препоруке суду за интервенције на основу процене социјалне ситуације корисника, а не само на основу кривичног дела, које укључују разговоре, смештај у породицу и рад са њом као и тестове на ПАС (граница кривичне одговорности је 15 година) (Axelsson 2020). Ове препоруке суд може прихватити и додати новчану казну, као и рад у заједници (Hollander and Tärnfalk 2017). Заједнички именитељ поменутих земаља је развијеност плурализма услуга у заједници и механизма њиховог укључивања у заштиту малолетника.

У Републици Србији нормативну основу за развијање услуга у заједници пружају Закон о социјалној заштити (ZSZ 2011, чл. 40, ст. 2) и Стратегија деинституционализације и развоја услуга социјалне заштите у заједници у РС 2022–2026. И мада су реформски процеси у Србији омогућили диверзификацију услуга, показује се недостатак услуга за децу и младе са проблемима у понашању у локалним заједницама, као и недостатак квалификованог особља

за њихово спровођење (Hrnčić i dr. 2010b). У овом контексту, дневни боравак је био право решење као центар развијања услуга за ову популацију и у смислу образованог кадра за њено спровођење. Лиценца за ову услугу подразумева испуњавање структуралних и функционалних стандарда, што омогућава да корисници добијају уједначену, унифицирану и инклузивну услугу (Brkić 2016). Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица Републике Србије (ZOMUKD 2005, чл. 18, ст. 1) први пут дефинише појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника. Мера траје од 6 месеци до 2 године и неретко представља последњи корак пре упућивања малолетника у заводе за васпитање или затвор. Укључују се сви ресурси пружаоца услуга дневног боравка и других актера у заједници (судова, тужилаштва, образовног система, институција културе и спорта, невладиног сектора) (Šarac, Milanović, Živanić i Gajić 2010). Током реализације корисник, у складу са индивидуалним програмом заштите, има обавезу свакодневног похађања дневног боравка и укључивања у одговарајуће садржаје у заједници, али тако да то не омета његово школовање или радно ангажовање.

Услуга ДБДМПП може да обухвати, осим реализације мере појачаног надзора уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника, и реализацију васпитних налога и васпитних мера (Hrnčić i dr. 2010v). Деца се у ДБДМПП обично упућују од стране органа старатељства тј. центара за социјални рад (ЦСР) по издатом васпитном налогу или изреченој васпитној мери тужилаштва односно суда, затим по препоруци стручне службе школе, или на захтев родитеља. Водитељ случаја издаје упут за коришћење услуге чије финансирање обезбеђује Република Србија, аутономна покрајина, јединица локалне самоуправе (ЈЛС) (ZSZ 2011, чл. 69, ст. 2) или одговарајући НБО пројекат.

Колика је заправо потреба за оваквом врстом услуге у Републици Србији? Подаци Републичког завода за социјалну заштиту из 2021. године показују да 13.288 или 1,1% деце од укупно 1.193.612 деце (узраста испод 18 годна), тј. свако стото дете показује проблеме у понашању (N=5200) или сукоб са законом (N=8.088), довољно изражен да буде евидентиран. Око једне шестине њих (N=2.317) показује ове проблеме пре узраста кривичне одговорности (14. година живота). Укупан број изречених васпитних мера 2021. године

износио је 1.810. Најчешће изрицане мере су појачан надзор (Н=1.125, 62,2%), посебне обавезе (Н=588, 32,5%), а најређе заводске мере (Н=84, 4,6%, од тога је 53 упућено у васпитно-поправни дом и 33 у установе за васпитање). У овом извештају се не наводи колико је било изречених мера појачаног надзора уз дневни боравак, већ само да је током 2021. године услуге дневног боравак за децу и младе са проблемима у понашању користило је 134 деце, што је за 25,2% више него претходне године (Републички завод за социјалну заштиту [RZSZ] 2021). Извештај Републичког завода за статистику за 2021. године који је заснован на судским извештајима, наводи да је примењено 180 васпитних налога и да су изречене 1.383 васпитне санкције, од којих је било 1.380 васпитних мера и три малолетничка затвора (Републички завод за статистику 2022). По овој евиденцији само три малолетника је добило меру појачаног надзора уз дневни боравак. Ово неслагање у подацима добијеним из ЦСР и из судова се понавља протеклих деценија.

Упркос бројним налазима о њеној корисности, показује се тенденција пада распрострањености услуге ДБДМПП, од 10 јединица локалне самоуправе за 359 корисника у 2012, преко 6 ЈЛС за 620 корисника у 2015. и 3 ЈЛС за 53 корисника у 2018. (Matković i Stranjaković 2020), до две ЈЛС за 134 корисника у 2021 (Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja 2022). Да бисмо осветлили процесе који се дешавају у реализацији и одрживости ове услуге, спровели смо истраживање са циљем сагледавања актуелне ситуације и ради формулисања препорука за њен даљи развој и одрживост.

МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање је квалитативног типа и трансверзалног дизајна.

Инструменти за прикупљање података

За потребе истраживања су конструисана два упитника. Упитник УДБ1 за стручне раднике ДБДМПП се односи на начин функционисања, потребе, ефекте и даљи развој ДБДМПП. Обухвата 17 питања: пет се односи на социо-демографске карактеристике, једно на временски ангажман у ДБДМПП, два на обуке за рад у ДБДМПП, четири на партиципацију корисника услуге и његове

породице, једно на негативне предрасуде према корисницима, и по једно на предности ДБДМПП у односу на друге услуге, одрживост услуге, изазове у њеном развоју и сугестије за даљи развој.

Упитник УДБ-С за руководиоце се односи на организацију ДБДМПП и обухвата осам питања која се односе на број стручних радника у ДБДМПП, број, пол и узраст корисника, начин доласка корисника у ДБДМПП, дужину боравка деце и начин финансирања, сугестије и коментаре.

Полуструктурисани интервју обухвата следеће категорије: карактеристике корисника услуга (број, узраст, пол, врста проблема у понашању, сукоб са законом), начин рада са корисницима (ко ради са корисницима, врста и начин пружања услуге), партиципацију корисника, сарадњу са породицом и другим актерима, потребе за едукацијом и супервизијом, праћење и евалуацију ефеката ДБДМПП и даљи развој и одрживост услуге.

Узорак

Истраживање је спроведено међу стручним радницима запосленим у ДБДМПП у Бору и Крагујевцу, који су једини лиценцирани ДБДМПП у РС у тренутку истраживања. Узорак је обухватио три од пет стручних радника у овим установама: оба стручна радника запослена у ДБДМПП у Крагујевцу и једног од три стручна радника запослена у ДБДМПП у Бору. Два од три испитаника ангажована су као руководиоци услуге ДБДМПП. Двоје су били социјални радници, а један специјални педагог; двоје су били женског и један мушког пола. Сво троје раде са пуним радним временом преко 10 година на стручним пословима подршке деци и младима са проблемима у понашању. Сва три испитаника су попунила упитник УДБ1, а два руководиоца су попунила и упитник УДБ-С. Са једним руководиоцем и једним стручним радником је обављен полуструктурисани интервју.

Поступак истраживања

Истраживање је спроведено на јесен 2022. године. Контактрани су лиценцирани ДБДМПП у Бору и Крагујевцу ради добијања дозволе за спровођење истраживања. Након што су дозволе добиле од обе установе, стручни радници ДБДМПП су електронским

путем попуњавали форму за сагласност и упитнике УДБ1 и УДБ-С. Затим су спроведена два интервјуа. Лична имена учесника су коришћена искључиво приликом добијања сагласности за учешће у истраживању, док је приликом обраде података коришћена само шифра испитаника.

Обрада података

Подаци су обрађени квалитативном анализом садржаја.

РЕЗУЛТАТИ

Потребе за услугом дневног боравка

Корисници ДБДМПП у Бору и Крагујевцу су деца и млади у сукобу са законом, али и деца и млади са проблемима у понашању. У ДБДМПП у Бору је тренутно 3 корисника узраста од 10 до 21 година, 2 мушког и 1 женског пола. Услугу у Крагујевцу користи 14-ро деце и младих узраста од 10 до 26 година, 10 мушког и 4 женског пола. Стручни радници су проценили да се понекад дешавало да корисници имају блаже сметње у менталном развоју.

Деца у оба ДБДМПП најчешће долазе због имовинских кривичних дела (крађе, разбојништва), злоупотребе и стављања у промет ПАС (најчешће марихуане) и туча, најчешће у навијачким групама дечака, мада постоје и међу девојчицама. Остали проблеми су нарушавање правила у школи, ситне крађе и проблеми у породичним односима.

Корисници најчешће долазе по упуту ЦСР-а због васпитног налога или васпитне мере изречене од стране суда или тужилаштва, али и по упуту школе. У ДБДМПП у Бору деца долазе и на захтев родитеља, самоиницијативно или на предлог здравствене службе. У тренутку истраживања у Крагујевцу су се реализовали васпитни налози укључивања у индивидуални или групни третман и редовног похађање школе (ZOMUKD 2005, чл. 7), и посебна обавеза укључивања у индивидуални или појединачни третман (чл. 14). Током 2020. године реализовао се и васпитни налог укључивања у хуманитарни рад у трајању од 20 сати (чл. 7). Деца и млади након реализованих налога и мера често остају укључени у активности оба дневна боравка, због чега је у Центру за развој услуга

социјалне заштите „Кнегиња Љубица” у Крагујевцу (у оквиру кога је и ДБДМПП) оформљено удружење „Транзициони кутак”, које кроз различите активности пружа мотивациону и психосоцијалну подршку младима након истека васпитних налога и васпитних мера.

Финансирање услуге дневног боравка

Дневни боравци у оба града у свом настанку подржани су пројектним средствима¹. Након завршетка пројекта којим је успостављен ДБДМПП у Крагујевцу, његова даља одрживост обезбеђена је средствима из буџета ЈЛС. Активности ДБДМПП у Бору су пружане у континуитету од свог настанка², а финансирање у току последње две године обезбеђује се волонтерски или средствима за пројекте опредељене из градске управе по конкурсима за финансирање осталих пројеката, али минималним средствима до 200.000,00 динара.

Партиципација корисника и његове породице

Испитаници сматрају да корисници и њихова породица активно учествују у сачињавању индивидуалног плана услуге. Сматрају да се мишљење корисника уважава у сваком кораку доношења одлука, а мишљење породице уважава у доношењу важних одлука, као и да се породица углавном активно укључује током целог процеса.

У ДБДМПП у Крагујевцу се организује иницијални састанак са дететом, једним родитељем, водитељем случаја из ЦСР и стручним радником из ДБДПП. Затим се са дететом најчешће састају индивидуално..., *„То најчешће буде једном недељно, када је у питању укључивање у боравак и редовно похађање школе. Тај дан одредимо у складу са његовим обавезама и онда прва 4 сусрета најчешће буду индивидуална где се продубљује прича са дететом, упознаје се мало прецизније са боравком, направи се процена и уради индивидуални план заштите. У складу са тим планом даље се реализују активности“* (ДБМ1). Родитељи се по потреби укључују у групни разговор. *„Ми обично на иницијалном састанку кажемо да прва два, три сусрета са дететом буду индивидуална да бисмо*

¹ Дневни боравак у Крагујевцу резултат је трансформације дечијег дома.

² У тренутку писања пројекта за успостављање услуге у Бору, на основу података из ЦСР утврђено је да је судски поступак био покренут за 90 младих.

направили процену и обично се договоримо са родитељима да након тих сусрета дођу заједно до боравка и онда направимо групни разговор. Све је индивидуално, негде има потребе да се родитељи укључе, негде нема” (ДБМ1).

У складу са показаним интересовањем корисници се даље укључују у рад различитих секција у оквиру ДБДМПП, као што су уметничка, драмска, филмска, новинарска, спортска. Могу и да иницирају активности у оквиру Фестивала „Блеја” који се традиционално одржава од стране ДБДМПП у Крагујевцу.

У ДБДМПП у Бору са корисницима се такође прави индивидуални план активности у зависности од потреба. Пружа се индивидуална и групна психосоцијална подршка, подршка у учењу и за рад на рачунару. Кориснице се укључују и у креативне радионице (нпр. декупаж). Често се примењује медијација, посебно између жртве и учиниоца, али и између родитеља и деце. На овај начин се деца и млади активно укључују у третман, стичу увид у своје понашање, повећавају одговорност и раде на даљој ресоцијализацији, сматра саговорница на интервјуу. „...Свуда где је изречен васпитни налог или посебна обавеза, ми се обавезно трудимо да као први корак направимо писмо извињења тј. да ли су спремни да се уради медијација... Наравно, пошто су малолетници, укључујемо родитеље и родитељи прихвате да надокнаде штету, али обавезно радимо договор између родитеља и деце како они то да надокнаде... Онда морају преко лета да раде, нпр. једном је отац зидар, па ради код њега...” (ДБЖ1).

У Бору се пружа посебна пажња родитељима. „Имали смо и имамо групе родитеља или сарадника. Али у одређеним тренуцима радимо заједно, и родитељи и деца. То нам се показало веома добро јер добијемо потпуно другачије податке од онога што нам млади кажу, а између осталог некада родитељи нешто по први пут чују од своје деце, а да нису знали” (ДБЖ1).

Сарадња са институцијама локалне заједнице

Највећу подршку раду оба боравака пружају школе, а посебно се истиче сарадња са педагошко-психолошком службом и разредним старешинама. У претходне две године због утицаја Ковид-19 пандемије непосредни одласци у школе су се смањили.

Укључивање добрих ученика у активности ДБДМПП у Бору, даје позитивне резултате: „... да се укључе (добри ученици из школе) у креативне радионице, у дружење и да вуку групу напред. То исто радимо и када је подршка у учењу” (ДБЖ1). Умрежавање са спортским институцијама у локалној заједници и тренерима зависи од расположивих средстава. Организују се и друге активности: „... па смо ишли на екскурзије, на пример ми у Крагујевац, они код нас. Ишли смо и на језеро, млади да се друже, у биоскоп и позориште, али сада како нема средстава онда ништа не реализујемо” (ДБЖ1).

Раду оба ДБДМПП помоћ и подршку пружају и ЦСР, али је она ограничена због недостатка времена и стручних радника.

У Крагујевцу се за старије кориснике ДБДМПП остварује сарадња са Омладинском задругом, неким градским фирмама и СОС дечјим селом ради њиховог осамостаљивања, запошљавања и додатних професионалних обука. „Имали смо сарадњу са још једном фирмом. Тројица наших дечака су завршили професионалне обуке код њих. На основу личних познанстава и у другим фирмама су се клинци запошљавали... Ми смо преко СОС дечијег села учествовали на пројекту који се тицао стицања вештина за запошљавање, па су наша два детета отворили и своје фирме за веб програмирање и дизајн” (ДБМ1). Испитаници истичу важност развоја социјалног предузетништва за ове младе.

Предности дневног боравка као услуге у заједници

Сви испитаници сматрају да су највеће предности ДБДМПП останак корисника у природном окружењу, интензивнија сарадња са породицама и позитивним вршњачким групама, интеграција свих програма и услуга у локалној заједници које могу да користе деца и млади са проблемима у понашању и њихове породице, широка палета активности и временска посвећеност корисницима, почевши од индивидуалне и групне подршке, едукације и подршке у учењу, развијања вештина за свакодневни живот и професионалног оснаживања. Истичу и већу могућности усавршавања стручњака у ДБДМПП у овој области. Због свега овог ДБДМПП је препознат у обе локалне заједнице као централно место за помоћ и подршку у превазилажењу проблема у понашању, што повећава заинтересованост потенцијалних корисника и њихових породица за сарадњу и партиципацију. „Колико год је Крагујевац град, то је опет мала

средина, али рекао бих да смо препознати, јер нас зову из школе и центара и питају да се деца укључе. У последњих 10 година нисмо имали ниједну инцидентну ситуацију овде, где би по „дифолту” требало да буде свашта нешто... Мада ја причам дневни боравак за децу и младе, проблеме у понашању не спомињем” (ДБМ1).

Руководилац ДБДМПП истиче додатне предности: могућност имплементације диверзионих и алтернативних мера и проширени обухват циљне групе, јер дневни боравак пружа могућности за укључивање деце и младих који нису починили кривично дело, али испољавају проблеме у понашању тј. у ризику су за сукоб са законом. Сматра да ова услуга пружа могућност континуиране подршке деци и младима, од идентификовања проблема до окончања поступка, и формирање неке врсте терапијског односа између стручног радника и корисника. Млади боље прихватају подршку у дневном боравку са флексибилним полуструктурираним и структурираним активностима које су прилагођене њиховим потребама.

Праћење ефеката услуге

Оба испитаника наводе у интервјуу да се евалуација услуге неретко врши на основу процене стручних радника или информација добијених од других служби. Најчешће се односи на функционисање и понашање детета у породици, интегрисаности у вршњачку групу, школу и непосредну социјалну средину и рецидивизам. Не постоји формализована процедура праћења и евалуације³. “Увек имамо информације о различитим областима функционисања. На пример неко направи добар успех у школи или се запосли, а рецимо односи у породици и даље остану неусклађени” (ДБМ1).

Проблем настаје након истека васпитних налога и мера. “Након тога ми немамо повратну информацију ни од кога. Нпр. од ЦСР ми немамо информацију да ли је суд обуставио меру или не. Системски значи нема, али ми останемо у неком контакту” (ДБМ1).

³ У чл. 19, ст. 1. Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите 2019, наводи се: Пружалац услуге најмање једном годишње спроводи интерну евалуацију квалитета пружених услуга, која укључује испитивање задовољства корисника, односно њихових заступника. Извештај о евалуацији из става 1. овог члана, подноси се оснивачу услуге, заводима за социјалну заштиту и доступан је стручној јавности. Поменути извештаји нису доступни на сајтовима ових институција.

Додатно усавршавање запослених и супервизијска подршка

Сви испитаници су похађали најмање две обуке за рад са децом и младима са проблемима у понашању. Два од три испитаника сматрају да су им неопходне додатне обуке за рад са болестима зависности, пошто је честа злоупотреба ПАС од стране корисника.

Континуирана екстерна супервизијска подршка тренутно не постоји у оба боравака. У периоду финансирања услуге ДБДМПП пројектним средствима оваква врста подршке је постојала у оба града од стране РЗСЗ и Центра за права детета. У једном од два ДБДМПП интерна вршњачка супервизија се организује у кругу запослених.

Изазови у даљем развоју услуге

Испитаници су најчешће наводили: континуирана подршка корисницима након истека васпитног налога или мере, ограниченост капацитета ове услуге у односу на потребе, повремено недовољна укљученост осталих актера локалне заједнице (систем здравствене заштите), предрасуде локалне заједнице, недовољна доступност услуге, унапређење сарадње са ЦСР, ригорозни и скупи услови за успостављање и одрживост ове услуге.

Испитаници процењују да број деце и младих која имају потребу за овом врстом подршке премашује тренутне капацитете. *„Постоји потреба за ширењем, за повећањем стручних радника, али када би било обезбеђено редовно финансирање. Наша услуга је могла да прима до 10 младих. Међутим, некад више, некад мање, када је пројектно онда је то више, онда смо и мотивисани”* (ДБЖ1). Како би се повећала доступност услуге, један испитаник предлаже да ДБДМПП има своје јединице или саветовалишта по општинама или насељима.

Испитаници сматрају да негативне предрасуде према деци и младима са проблемима у понашању отежавају развој и примену превентивних програма у локалној заједници. *„У Београду то можда није проблем, ко зна ко улази у коју зграду. Али код нас се зна, пише НВО и пише „Дневни боравак за децу и младе са проблемима у понашању“ и онда кажу: „Ево их ови проблеми ту” или овде долазе „проблем деца”. Председник општине је на телевизији*

причао: „Јуче су били неки да траже подршку, причали су о оним малим лоповчићима” (ДБЖ1).

Поред предрасуда, сви испитаници сматрају да одрживост ДБДМПП није стабилна, услед недовољне сензибилисаности доносиоца одлука за ову циљну групу. Препрека је и пристрасно одлучивање повезано са владајућим политичким структурама, због чега финансирање ове услуге није међу приоритетима и испред финансирања услуга намењених другим корисничким групама (нпр. ОСИ, које чине значајно гласачко тело). Један испитаник истиче потребу за јаснијим захтевима надлежног Министарства према развоју услуга у локалним заједницама, за доследнијом применом ЗОМУКД-а и за повећањем броја диверзионих и алтернативних мера.

ДИСКУСИЈА

Резултати истраживања указују на потребу за проширењем капацитета услуге, без обзира на начин финансирања. Према минималним стандардима за дневне услуге у заједници, минималан број стручних радника непосредно ангажованих у раду са децом и младима у сукобу са законом, родитељима, школом или заједницом треба да буде два стручна радника за капацитет до 10 корисника, а један стручни радник на сваких додатних 5 корисника (Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite 2019, čl. 71, st. 2). Ово указује и на потребу за запошљавањем нових стручних радника, ако би број корисника у овим дневним боравцима и даље наставио да расте. Иако смо сведоци пада распрострањености и доступности ове услуге поредећи са годинама уназад, према доступним подацима за последње две године број деце који је користио услугу у постојећим градовима се повећао. Током 2021. године 134 деце је користило услугу, што је за 20% више него 2020. године (RZSZ 2021).

Резултати указују да стручни радници препознају значај партиципације, поштују мишљење корисника, укључују децу у доношење индивидуалног плана услуге, као и да деца могу да иницирају одређене активности спрам исказаних потреба. Делење одговорности са одраслима и усмеравање договора према Хартовој лествици⁴ спада у највише нивое партиципације (Burgund 2016, 86). Ипак, недостаје нам перспектива деце и младих као корисника услуге.

⁴ Хартов модел партиципације обухвата 8 рангова, са тим што прва 3 ранга искључују децу и младе из суштинског процеса доношења одлука. Рангови

Резултати указују на значај умрежавања између институција на локалном нивоу и њихову координацију, а самим тим и могућност деце и младих да развијају социјалне вештине, формирају позитиван систем вредности у односу на породицу, вршњаке, школу и околину, и интегришу се у заједницу. Наведене потешкоће приликом умрежавања, а посебно код проналажења запослења корисницима, указују на потребу за јаснијим смерницама за све кључне актере у реинтеграцији ове деце и младих. Показује се да корисници имају потребу за даљом подршком након истека васпитних налога и мера, што указује на потребу за развојем додатних услуга.

Изазовност превазилажења предрасуда и етикетања ове групе корисника је посебно питање. Највећу потешкоћу у имплементацији услуге представља и недостатак сензибилисаности грађана као и владајућих структура. Тако је ДБДМПП у Београду за који је била лиценцирана невладина организација ИАН затворен 2018. године због престанка пројектног финансирања, упркос јасним показатељима његове корисности. Додатно би помогло избегавање посебног истицања, на табли видљивој са улице, да се ради о услузи за децу и младе са проблемима у понашању, као и да се услуга реализује у згради у коју корисници долазе због различитих разлога, поготово у мањим локалним срединама.

Међу предностима дневног боравка као услуге у заједници може се навести већа могућност имплементације васпитних налога као диверзионих мера и мера посебних обавеза, што значи да би неодрживост и гашење ове услуге онемогућавало њихову реализацију, а што је у супротности са препорукама међународних инструмената (*Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu 1990*).

У Републици Србији још увек се не може говорити о плурализму услуга у пуном смислу. Средства која се издвајају за услуге у систему социјалне заштите нису довољна. Неке ЈЛС се опредељују за велики број корисника којима се пружају услуге ниског интензитета. Приближно петина ЈЛС (137) које обезбеђују услуге, обезбеђују само једну услугу и то је углавном помоћ у кући за старија лица (Matković i Stranjaković 2020). Разноврсније и комплексније

су: манипулација, декорација, токенизам; одлучивање одраслих уз информисање младих; консултовање и информисање; одрасли иницирају и заједнички доносе одлуке са младима; млади иницирају и усмеравају договоре; млади иницирају и деле одговорност у одлукама са одраслима.

услуге усмерене на већи број корисника успостављене су само у већим градовима, а некада и не постоје заинтересовани кандидати за пружање одређене услуге. Могуће је да је неуједначена доступност и обухват корисника услугом ДБДМПП последица недостатка средстава за реализацију исте услед стигматизације корисника, постојања других приоритета, одређивања приоритета на основу партијских смерница, недостатка кадра, недостатка јаснијих смерница за расподелу средстава у ЈЛС и ненаменског трошења средстава. Такође, могуће препреке су потешкоће у процесу лиценцирања, престанак периода важења лиценце, недостатак структурисаног праћења и евалуације ефеката овог вида услуге и трошкова за њену реализацију у поређењу са заводским мерама, као и да постоје други разлози. У нашој земљи не постоји редован систем извештавања ради континуираног прикупљања података о услугама у мандату ЈЛС, што значи да не постоје ни подаци о актуелним потребама за успостављањем ДБДМПП.

Препоруке

За успостављање услуге ДБДМПП у већини ЈЛС, чиме би се обезбедила доступност ове услуге, потребно је додатно мотивисати ЈЛС и испитати све доступне ресурсе, за шта би било корисно:

- указивање на резултате поменуто два дневна боравка, нпр. кроз презентације ефеката услуге и организацију округлих столова,
- указивање на предности останка деце и младих у својој локалној заједници,
- указивање на значај укључивања породице и других кључних актера локалне заједнице за реинтеграцију ове деце и младих, превенцију криминалитета и деинституционализацију,
- успостављање редовног система извештавања ради континуираног прикупљања података о услугама у мандату ЈЛС,
- успостављање редовног мапирања потреба грађана од стране ЈЛС и у односу на то планирање и реализација даљег развоја услуга,
- успостављање јасног поступка надзора и супервизије над свим пружаоцима услуге релевантне за децу и младе у сукобу са заједницом,
- транспарентност у финансијским токовима и располагању ресурсима ЈЛС,

- обезбеђивање по потреби даље подршке младима након истека васпитних налога и мера, и њихово запошљавање, кроз развој социјалног предузетништва,
- умрежавање система социјалне заштите са привредом, услугама и програмима других система и националном службом за запошљавање,
- коришћење средстава јавне комуникације и адекватног медијског извештавања за сензибилизацију и едукацију заједнице о значају и позитивним ефектима диверзионих и алтернативних мера за децу, младе и заједницу.

ОГРАНИЧЕЊА ИСТРАЖИВАЊА

Мада су истраживањем обухваћени сви ДБДМПП у Србији у тренутку истраживања, оно обухвата изузетно мали узорак. Укључивање деце и младих корисника ове услуге и њихових родитеља би дало ширу перспективу. Укључивање кључних актера у локалној заједници, а пре свега ЈЛС широм Србије обезбедило би одговор на питање зашто ове услуге нема у већини ЈЛС.

ЗАКЉУЧАК

Услуга дневног боравака има вишеструке позитивне ефекте како на кориснике и њихове породице, тако и на локалну заједницу. Дневни боравак за децу и младе са проблемима у понашању представља дневну услугу у заједници која обезбеђује третман не само за децу учиниоце кривичних дела већ и за ону децу и младе који су у ризику за сукоб са законом као и оне који испољавају проблеме у понашању. Временска посвећеност и широк дијапазон активности које се могу реализовати у непосредном раду, али и у заједници заједно са корисником, дају позитивне резултате. Показује се потреба за развијањем механизма одрживости њеног квалитета и ефикасности, значај адекватне обуке стручњака и екстерне супервизије и борба против предрасуда, које су честе у мањим локалним заједницама. Финансирање, доступност и међусекторско умрежавање и даље представљају изазов у имплементацији и функционисању ДБДМПП. Недостатак овакве врсте услуге повећава ризик за наставак антисоцијалног понашања и институционализацију починоца.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Axelsson, Erik. 2010. "Young offenders and juvenile justice in Sweden." *UK Parliament*. Last access May 27 2023 <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN05278/SN05278.pdf>.
- Brkić, Miroslav. 2016. *Licenciranje usluga socijalne zaštite*. Beograd: Fakultet političkih nauka i Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.
- Burgund, Anita. 2016. „Uticaj ličnih i sredinskih faktora na mlade u procesu pripreme za napuštanje alternativnog staranja.” Doktor-ska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Fakultet političkih nauka.
- Cuellar, Alison, McReynolds, Larkin, and Gail Wasserman. 2006. "A Cure for crime: Can mental health treatment diversion reduce crime among youth?" *Journal of Policy Analysis and Management* 25 (1): 202–204. doi: 10.1002/pam.20162.
- Drake, Elizabeth, Aos, Steve, and Marna Miller. 2009. "Evidence– Based Public Policy Options to Reduce Crime and Criminal Justice Costs: Implications in Washington State." *Victims and Offenders* 4 (4): 170–196. doi: 1080/15564880802612615.
- Early, Kristin, Ryon, Stephanie, Hand, Gregory, and Julia Blankenship. 2004. "Experimental Community–Based Interventions for Delinquent Youth: An Evaluation of Recidivism and Cost Effectiveness." *Contemporary Issues in Juvenile Justice* 8 (1) 1: 32–36.
- Ferrer–Wreder, Laura. 2014. "Advancing Child and Adolescent Well– Being Through Positive Youth Development and Prevention Programs." In *Handbook of Child Well–Being*, Eds. Asher Ben–Arieh, Ferran Casas, Ivar Frønes and Jill E. Korbin, 3025–3041. Berlin: Springer Dordrecht.
- Franklin, Anita, and Patricia Sloper. 2006. *Participation of disabled children and young people in decision–making relating to social care*. York: Social Policy Research Unit, University of York, Heslington.
- Government of New South Wales [NSW Government]. n.d. "Youth Justice Community Offices." *NSW Government*. Last access May 27 2023. <https://www.service.nsw.gov.au/nswgovdirectory/youth–justice–community–offices>.
- Government of United Kingdom [GOV.UK]. n.d. "Youth offending teams." *GOV.UK*. Last access May 27 2023. <https://lawexplores.com/juvenile–crime–and–the–justice–system–in–sweden/>.

- Hollander, Anna, and Michael Tärnfalk. 2017. "Juvenile Crime and the Justice System in Sweden." *Law Explorer*. Last access May 27 2023. <https://lawexplores.com/juvenile-crime-and-the-justice-system-in-sweden/>.
- Hrnčić, Jasna, Tamara Džamonja Ignjatović, i Vera Despotović Stanarević. 2010. *Deca i mladi sa problemima ponašanja. Usluge i tretmani u zajednici*. Beograd: Republički zavod za socijalnu zaštitu.
- Hrnčić, Jasna. 2009. *Prestupništvo mladih: rizici, tokovi, ishodi*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Jugović, Aleksandar, Vesna Žunić Pavlović, i Miroslav Brkić. 2009. „Socijalna zaštita maloletnih delikvenata u tranzicijskom društvu Srbije.” *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, IV deo Socijalna politika i socijalni rad: 647–663.
- Lakićević, Mira. 2011. „Socijalne reforme i socijalni razvoj Srbije.” U *Socijalne reforme—sadržaj i rezultati*, ur. Drenka Vuković i Mikhail Arandarenko, 107–127. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Luebbers, Stefan, Anne Sophie Pichler, Rachael Fullam, and James Ogloff. 2019. *Embedded Youth Outreach Program Evaluation, Final Report*. Melbourne: Centre for Forensic Behavioural Science.
- Matković Gordana, i Milica Stranjaković. 2020. *Mapiranje usluga socijalne zaštite i materijalne podrške u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji*. Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.
- Mihajlović Babić, Suzana, i Marina Pantelić. 2019. „Socijalne reforme u postkomunističkim državama—tri decenije tranzicije socijalnog modela u Republici Srbiji.” *Srpska politička misao* 64 (2): 325–343. doi: <https://doi.org/10.22182/spm.6422019.14>.
- Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. 2022. „Spisak licenci—dnevni boravak za decu i mlade sa problemima u ponašanju.” *Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja*. Pristupljeno: 19. oktobar 2022. <https://www.min-rzs.gov.rs/sr/registri/sektor-za-brigu-o-porodici-i-socialnu-zastitu>.
- Perišić, Natalija. 2011. „Promena aktera socijalne sigurnosti.” *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 5/2011: 473–491.
- Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 73/2019.

- Republički zavod za socijalnu zaštitu. 2022. *Deca u sistemu socijalne zaštite 2021*. Beograd: Republički zavod za socijalnu zaštitu.
- Republički zavod za statistiku. 2022. *Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2021. Prijave, optuženja i osude*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Smith, Emilie, Angela, Wolf, Dan, Cantillon, Thomas, Oseela, and William Davidson. 2004. "The Adolescent Diversion Project." *Journal of Prevention and Intervention in the Community*, 27 (2): 29–47. doi: https://doi.org/10.1300/J005v27n02_03.
- Strategija deinstitucionalizacije i razvoja usluga socijalne zaštite u zajednici za period 2022–2026. godine. „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 30/18.
- Šarac, Nada, Lidija, Milanović, Svetlana, Živanić, i Živorad Gajić. 2010. „Dnevni boravak kao odgovor na potrebe sistema.” U *Deca i mladi sa problemima ponašanja: usluge i tretmani u zajednici*, ur. Jasna Hrnčić, Tamara Džamonja Ignjatović i Vera Despotović Stanarević, 157–172. Beograd: Republički zavod za socijalnu zaštitu.
- Tierney P., Joseph, Jean B. Grossman, and Nancy L. Resch. 1995. *Making a Difference—An Impact Study of Big Brothers Big Sisters*. Philadelphia: A Publication of Public/Private Ventures.
- United Nation General Assembly [UNGA], 45/110, United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (“The Tokyo Rules”) adopted by resolution of 14 December 1990.
- United Nations General Assembly [UNGA], 40/33, Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (“The Beijing Rules”) adopted by resolution of 29 November 1985.
- United Nations General Assembly [UNGA], 44/25, Convention on the Rights of the Child adopted by resolution of 20 November 1989.
- Victoria State Government [VIC Government]. n.d. “Youth Justice Community Support Service.” *VIC Government*. Last access May 27 <https://www.justice.vic.gov.au/justice-system/youth-justice/youth-justice-community-support-service>.
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica [ZOMUKD], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 85/2005.
- Zakon o socijalnoj zaštiti [ZSZ], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 24/2011.

Miona Gajić*

Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

Jasna Hrnčić**

Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

Marija Vučinić Jovanović***

Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

COMMUNITY SERVICES FOR CHILDREN AND YOUTH WITH BEHAVIORAL PROBLEMS AND IN CONFLICT WITH THE LAW: THE IDEA AND REALIZATION OF A DAY CARE CENTER

Resume

The daycare service for children with behavioral problems is one of the services in social care that are based on an ecosystem approach and user participation, and that develop cooperation between all actors and systems in the community and pluralism of services. Ten years ago, there were several active day care centers for children and youth with behavioral problems (in Novi Sad, Kragujevac, Knjazevac, Pozarevac) that had clearly articulated work programs, while according to data for 2022, there are only two licensed ones in the Republic of Serbia provider of this daycare service (in Bor and Kragujevac). A survey was conducted among daycare service providers in both licensed daycare centers. Based on the respondents' answers, we can conclude that the daycare service has multiple positive effects on both users and their families, as well as on the local community. The existence of this type of service contributes to respecting the basic principles of social protection, respecting the recommendations of international instruments and implementing the provisions of domestic legislation. Day care provides opportunities to apply such methods aimed at supporting and empowering young people,

* E-mail address: miona.gajic@fpn.bg.ac.rs.

** E-mail address: jasna.hrnctic@fpn.bg.ac.rs.

*** E-mail address: marija.vucinic@fpn.bg.ac.rs.

* Овај рад је примљен 15. јула 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 31. августа 2023. године.

gaining insight into the problem, correcting behavior and increasing personal responsibility. A special advantage is the formation of a more intensive relationship between the professional worker and the user as well as his family. Time commitment and a wide range of activities that can be realized in immediate work, but also in the community together with the user, give positive results. The results of the research indicate the importance of children and young people with behavioral problems remaining in the natural environment, that is, their families and communities with the aim of preventing institutionalization. The results of questionnaires and interviews with service providers, on the other hand, point to the need for further improvement of this service in the context of developing mechanisms for the sustainability of its quality and efficiency. Funding, availability and cross-sector networking continue to be a challenge in the implementation and functioning of day care. As one of the results of the research, the importance of adequate training of experts, the need for external supervision and the fight against prejudices that are common in smaller local communities emerges. The lack of this type of service as well as other incidental services of a preventive nature in the community increases the risk of continued antisocial behavior of this group of children and youth, stigmatization and institutionalization.

Keywords: community services, day care centers, children and youth with behavioral problems, conflict with the law